

## Mihályi Gábor • Botho Strauss – a német Csurka?

A címben megfogalmazott költői kérdés arra utal, hogy Csurka István hazai szereplése nem specifikusan magyar jelenség. Európa-szerte, Németországban, Ausztriában, Franciaországban is kialakultak önmagukat szalonképesnek álcázó szélsőjobbaldali mozgalmak, amelyekhez már korábban is elismert írók, tudósok csatlakoznak, sőt e csapatokon belül még vezérszónoki szerepet is vállalnak. De azért a világmárkának számító német drámaíró, Botho Strauss csak úgy hasonlítható Csurkához, mint a Mercedes a Trabanthoz.

A most ötvenéves Botho Strauss elődeit, Peter Handkét és Thomas Bernhardot követően a hetvenes évek derekán jelentkezett első színműveivel, amelyek a posztmodern ember elszemélytelenedését, magányosságát panaszolják. A német romantika hagyományaihoz kapcsolódó darabokat többnyire maga Peter Stein, az első számú német rendezőseni állította színpadra Nyugat-Berlin legrangosabb színházában, a Schaubühnében.

A Straussnál tíz évvel idősebb Csurka István egyik első, máig legjelentősebb komédiáját, a *Ki lesz a bálányát* 1970-ben mutatta be a Thália Színház, és ezt követően szinte minden darabja a gyengülő hatalom nyíltan hangoztatott rosszállása ellenére, csak hosszas halogatás után, nemegyszer kemény veszekedések árán került bemutatásra. Ami azzal is járt, hogy a hazai szellemi ellenzék, ideértve a magyar színházi kritika java részét, kötelességének is érezte, hogy – az egyes darabok írói kvalitásaitól függetlenül – kiálljon az írói alkotás szabadságának védelmében, a drámaíró mellett.

Komédiáiban Csurka a rendszer sújtotta, alkoholistává züllött, visszafordíthatatlanul marginalizálódott kiségzisztenciák szószólójaként kétfelé sújtott, nevetségessé téve a korlátolt funkciókat és a talajt vesztett, ellenzékieskedő, ám ócska kompromisszumokra mégis csak kapható értelmiségieket. Akkoriban Csurka politikai publicisztikája a közölhetőség kényszerű határai közt maradt, és – gondolom – liberális barátai érzékenységét sem borzolta számukra elfogadhatatlan kijelentésekkel. Borozgatás és különféle hazárdjátékok közepette ugyan – mint beszélnek – néhányszor megtörtént, hogy Csurka zsidózni kezdett, ám ezeket a kilengéseket a barátok komolyan nem veendő humornak tekintették, illetve az alkohol számlájára írták, és gyorsan el is tussolták a történeteket.

Napjainkig a kritika Botho Strausst amúgy sommásan a baloldalhoz sorolta. A Schaubühne balos társulatában – gondolom – nem is igen lehetett a kigolyózás veszélye nélkül jobbaldali, pláne szélsőjobbaldali nézeteket hangoztatni. Baloldali körökben magától értetődő volt, hogy a nyugat-német polgári társadalom, és egyáltalán az egész világ úgy rossz, úgy rohadt, ahogy van. Botho Strauss e reménytelennek ítélt világképből le is vonta a posztmodern időkhöz illő művészi következtetéseket. Ezeknek megfelelően darabjainak már nincsenek pontosan meghatározható jellemmel, tulajdonsággal bíró alakjai, színműveinek nincs többé fonalszerűen legombolyítható, elbeszélhető cselekménye. Az egyes szereplők nem is tudnak egymással igazi kapcsolatba kerülni. Valójában csak egymás mellett léteznek, többnyire egymás mellé beszélnek.

A Magyarországon is bemutatott *Az idő és a szoba* című darabjában például nem derül ki, mit keresnek a szereplők a színhelyként megjelölt szobában, miért jönnek be és miért távoznak, kapcsolatban állnak-e egymással, vagy csak kitalálják. A furcsa töredezettségnek mégis megvan a maga sajátos dramaturgiája, művészi hitele. Ezért nem is kérdőjelezhető meg, hogy ami a színpadon zajlik, az miért így és nem

másképpen történik. Az sem vonható kétségbe, hogy Botho Strauss művésze a beszélt nyelvnek, a színpadi dialógusnak. Jelentős író, akinek a darabjait méltán játsszák világszerte.

Csurka Istvánnal ellentétben Botho Strauss nem vállalt politikai szerepet, és nem írt kimondott politikai publicisztikát sem. 1993 elején azonban a Spiegelben közreadott egy hosszabb esszét, Erősödő kecskeének címmel. (A görög tragédia szó szerinti fordításban kecskeéneket jelent.) Ez a társadalom és a kultúra kapcsolatát elemző esszé azonban heves visszatetszésre talált az író addigi barátai körében, számosan ragadtak tollat, hogy vitába szálljanak Strauss – mint maga mondja – "reakciónak nevezhető" állításaival.

Botho Strauss vélekedései valójában egy évszázados, ha nem évezredes kérdéshez kapcsolódnak. A kérdés: előbbre viszi-e a tudomány, a művészet, egyáltalán a civilizáció fejlődése az emberiséget? Beszélhetünk-e még haladásról? A német drámaíró azok érveit ismétli, akik valamelyest Rousseau-hoz hasonlóan e kérdésre nemmel felelnek. A technika, a tudomány veszélyeit hangoztatják, a tömegkultúra ártalmasságáról, a médiumok kártékony voltáról értekeznek, és a nemes hagyományok felélesztését szorgalmazzák. Ehhez járul a felvilágosodás racionalizmusának elutasítása, valamint a modern liberalizmus szapulása.

Nálunk ezt az írást az amúgy liberális beállítottságú folyóirat, a Színház lelkes bevezetővel jelentette meg. Ugyanezt az esszét Csoóri Sándor folyóirata, a Hírel is közreadta. Valamivel később **Eörsi István** hívta fel a figyelmet Botho Strauss írásának a liberális, baloldali ember számára elfogadhatatlan következtetéseire.

(**Eörsi** cikkét némileg megrövidítve a Spiegel is közölte.)

Botho Strausst megjelent írásai alapján természetesen nem lehet sem neonáci nézetek hirdetésével, sem antiszemitizmussal vádolni. Eléggye egyértelműen ítéli el az auschwitzi szörnyűségeket. A médiumokat ostorozva pedig az elitista irodalmat, művészeteket veszi védelmébe. Csurkával ellentétben Botho Strauss a legkevésbé sem hajlik bármiféle populizmusra.

Botho Straussnak ez a vitatott írása azonban nemrégiben újra megjelent egy német tanulmánykötet élén, amely Az öntudatra ébredt nemzet alcímet viseli, és a szélsőjobb ideológusainak már első megjelenésük idején is botrányt kavarázó írásait tartalmazza. Ezek az ideológusok ugyanúgy kívül állnak a német, mint Csurka és MIÉP-es barátai a magyar demokrácián. A német tanulmányírók közül Magyarországon talán egyedül a történész Ernst Nolte neve lehet ismerős, aki néhány éve szerzett magának igencsak kétes hírnevet, amikor is azt próbálta bizonygatni, hogy jelentős mértékben eltúlzott számok jelentek meg az Auschwitzban megöltekről.

A mostani tanulmánykötet többi szerzőjének is az a célja – állapítják meg e kötet liberális bírálói –, hogy valamiképpen rehabilitálják, elfogadhatóvá szépítsék a náci múltat, a mai német állapotokat pedig a weimari korszak szélsőjobboldali sajtójából kölcsönzött érvekkel ostorozzák. Ebben a szövegkörnyezetben azonban Botho Strauss esszéjének önmagukban vitatható, de egy plurális demokráciában még nyugodtan hangoztatható nézetei nyugtalanító felhangokat kapnak. Németországban ugyanis a múlttól szólva nem lehet megkerülni Hitlert, a nácizmust, Auschwitzot, a német nép felelősségét. A liberalizmus bírálatát, elutasítását pedig nem lehet az FDP-re, a Német Szabaddemokraták Pártjára korlátozni, a liberalizmus ebben az összefüggésben már a demokrácia szinonimájává válik, a liberalizmus ellenes kirohanások végül is a rasszizmust, az idegengyűlöletet, a gyűjtogatásokat, a gyilkosságokat veszik védelmükbe, még ha ezt eufémizmusokba burkolva, közvetett

módon teszik is – a médiumok ostromozása pedig félre nem érthetően magát a sajtószabadságot fenyegeti.

Ez az oka, hogy e kötet megjelenését követően a tekintélyes színházi folyóiratban, a Theater Heutében (amelynek korábban Strauss is szerkesztője volt) a lap egyik munkatársa, Franz Wille nyílt levélben szólította fel a drámaírót, hogy határolja el magát egyértelműen a kötet többi szerzőjétől.

Válaszlevelében azonban Botho Strauss elutasítja ezt a követelést, sőt elmagyarázza, hogy újabb olvasmányainak a hatására – és e helyütt többek között Ludwig Klages, Cioran és Jünger nevét említi – baloldali múltjával szakítva valóban rokonszenvet érez a kötet szerzői iránt, és semmi okát sem látja, hogy megtagadja őket.

E levélváltást követően Peter von Becker, a Theater Heute felelős szerkesztője szomorúan konstatálja, hogy számukra nem marad más hátra, mint hogy megszakítsanak minden szálát, ami eddig Botho Strauss-hoz fűzte a lapot, hiszen a német szélsőjobbal semmiféle kapcsolatot nem vállalhatnak.

Ennek az állásfoglalásnak akkor is elvi jelentősége van, ha a Theater Heute szerkesztője szerint a neves német drámaíró pálfordulása kivételes eset, a szélsőjobb e marginális csoportjának nincs számottevő befolyása a német szellemi életre.